

جنگل‌های هیرکانی، میراث جهانی

جنگل‌های هیرکانی با مساحت حدود یک میلیون و هشتصد و پنجاه هزار هکتار و در نواری به طول ۸۵۰ کیلومتر، دامنه‌های سواحل جنوبی دریای خزر را پوشانده است. این منطقه جنگلی از نظر غنا و تنوع زیستی، گونه‌های بومی، نادر و منحصر به فرد گیاهی و جانوری و زیبایی حیرت‌انگیز طبیعی، چشم هر بیننده‌ای را خیره می‌کند. جنگل‌های هیرکانی باقی‌مانده جنگل‌های پهن‌برگ خزان‌کننده از ۲۵ تا ۵۰ میلیون سال پیش می‌باشد. مرز گونه‌های درختی جنگل‌های هیرکانی از ارتفاع ۲۸- متر تا ۲۵۰۰ الی ۲۸۰۰ متر از سطح دریا امتداد دارد. بسیاری از گونه‌های گیاهی موجود در این جنگل‌ها امروزه به صورت فسیل در اروپا یافت می‌شوند، به همین دلیل از این جنگل‌ها به عنوان "فسیل زنده" یا "موزه طبیعی" یاد می‌شود. در جنگل‌های هیرکانی بیش از ۳۰۰۰ گونه از گیاهان آوندی، حدود ۱۸۰ گونه پرنده، ۳۱ گونه خزنده و حدود ۴۰ درصد از دوزیستان ایران زیست دارند که با توجه به مساحت اندک آن نسبت به سطح کشور، تنوع زیستی بی‌نظیری را شامل می‌شود. این جنگل‌ها در گذشته‌ای نه چندان دور قلمرو پستانداران بزرگی چون ببر مازندران بوده است که به دلیل شکار بیش از حد منقرض شد. امروزه پستانداران مهمی از جمله پلنگ، کل، بز و گربه وحشی که از پستانداران در معرض خطر لیست IUCN هستند، جنگل‌های هیرکانی را پناهگاه خود قرار داده‌اند.

ثبت جنگل‌های هیرکانی در فهرست میراث جهانی یونسکو که از مدت‌ها قبل مورد توجه دولت ایران بوده است به یکی از اولویت‌های ایران در سال ۲۰۱۷ تبدیل شد. به دلیل وجود تخریب، بهره‌برداری، وجود روستاها و شهرها با آثار تخریبی در جنگل‌های هیرکانی، بخش عمده این جنگل‌ها قابلیت ثبت در فهرست میراث جهانی را نداشته است. با این حال با تلاش فراوان نمایندگان ایران، در مجموع ۱۲ سایت با مساحت ۳۰۶۶۱۳ هکتار (مجموع مساحت محدوده اثر و حریم) در سه استان گیلان، مازندران و گلستان با همکاری سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، سازمان حفاظت از محیط زیست، سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری، دانشگاه تربیت مدرس و بنیاد سوکوی آلمان برای ثبت در فهرست میراث جهانی یونسکو پیشنهاد شد که

حدود ۷ درصد از جنگل‌های هیرکانی را شامل می‌شود. از مجموع سایت‌های ثبت شده در فهرست میراث جهانی، سه سایت در استان گلستان، شش سایت در استان مازندران و سه سایت در استان گیلان واقع است. سرانجام این اثر بی‌نظیر طبیعی پس از تلاش‌های فراوان محققان، کارشناسان و مدیران منابع طبیعی، محیط زیست و میراث فرهنگی کشور، NGOها و مردم محلی در چهاردهم تیر سال ۱۳۹۸، در چهل و سومین اجلاس جهانی یونسکو در کشور آذربایجان، به‌عنوان دومین میراث طبیعی ایران در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شد تا این میراث باستانی منحصر به فرد تا ابد به نام ایران، برای ایران و جهانیان باقی بماند.

مجله حفاظت و بهره‌برداری جنگل‌های هیرکانی این موفقیت بزرگ را به همه افراد و نهادهایی که در این راستا تلاش بی‌بدیل کردند تبریک گفته و به‌دلیل اهمیت فوق‌العاده آن، چند نکته مهم را خدمت جامعه منابع طبیعی، محیط زیست و میراث فرهنگی ایران، یادآور می‌شود:

۱- انتخاب سایت‌ها با پشتوانه غنی علمی و پژوهشی و با درایت خاصی صورت گرفته است. سایت‌های انتخابی از نظر توپوگرافی، تنوع گونه‌های گیاهی و بارشی، تصویر تمام‌نمای جنگل‌های باستانی هیرکانی خواهند بود، چرا که از یک سو از شرق تا غرب جنگل‌های هیرکانی، از جنگل‌های جلگه‌ای و ساحل دریا تا ارتفاعات کوهستانی تصویر دقیقی از تنوع گونه‌های گیاهی، جانوری و توپوگرافی، در گرادیان طولی و ارتفاعی ارائه می‌دهد و از سوی دیگر شامل کم‌بارش‌ترین مناطق در شرق هیرکان (سایت گلستان) و پر بارش‌ترین مناطق در غرب هیرکان (سایت لیمسار) نیز می‌شود.

۲- هنوز برای بسیاری از محققان، مدرسان و کارشناسان میزان وظایف سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سایر سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی استان در مدیریت و حفاظت از سایت‌های تحت نظارت یونسکو روشن نمی‌باشد. از این رو ضرورت دارد در نشست کارشناسی با حضور مدیران ارشد دستگاه‌های متولی مخصوصاً سازمان میراث فرهنگی، سازمان جنگل‌ها و مراتع و آبخیزداری و سازمان محیط زیست، دانشگاه تربیت مدرس و کارشناسان، مدرسان و محققان برگزار تا ابعاد کامل موضوع ثبت حدود ۷ درصد از عرصه‌های جنگلی به‌عنوان میراث جهانی روشن شود که به یقین در مدیریت و حفاظت بهینه و بسیج عمومی در حفاظت از این عرصه‌ها موثر خواهد بود.

۳- جنگل‌های ۱۲ گانه تحت نظارت یونسکو که اکثر آنها جزو مناطق حفاظت شده نیز بودند، عرصه‌های کاملاً بکر برای توسعه فعالیت‌های پژوهشی مخصوصاً در زمینه‌های تنوع زیستی و تنوع ژنتیکی می‌باشند. این سایت‌ها عرصه‌های بسیار مطلوب برای مقایسه وضعیت شاخص‌های تنوع زیستی و تنوع ژنتیکی گونه‌های جانوری و گیاهی آن با سایر عرصه‌های تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها و طرح‌های جنگل‌داری می‌باشد تا ضمن پایش و مقایسه عملکرد دستگاه‌های متولی در عرصه‌های تحت مدیریت یونسکو و عرصه‌های تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط زیست، گزارشات علمی به صورت ادواری به سازمان میراث جهانی ارسال گردد. از این رو تدوین برنامه جامع پژوهشی برای این عرصه‌ها با همکاری دانشگاه‌های متولی و نیز موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع ضروری خواهد بود.

۴- سایت‌های طبیعی بالاترین سطح حفاظتی را در بین تمامی سایت‌های ثبت شده اعم از تاریخی و فرهنگی و ترکیبی دارا بوده و هر گونه کاهش سطح، تخریب، و عدم توجه به آنها حساسیت‌های جهانی را بر می‌انگیزد. به همین دلیل یونسکو قوانین بسیار سخت‌گیرانه برای ثبت و نگهداری آن اعمال می‌نماید. بر اساس قوانین یونسکو هر گونه ساخت و ساز، چرای دام، جاده‌سازی، شکار، برداشت درختان، برداشت گیاهان دارویی و ... در محوطه‌های ثبت شده و حریم آن ممنوع می‌باشد. ایران موظف است به صورت سالانه گزارشات ادواری از این سایت‌ها به یونسکو ارسال نماید. در صورت تخریب و عدم حفاظت صحیح، یونسکو این اختیار را خواهد داشت که این سایت‌ها را از فهرست میراث جهانی خارج نماید. لذا باید تلاش شود تا با ارائه مدل مناسب حفاظتی و ارائه عملکردی مثبت از حفاظت تنوع زیستی گیاهی و جانوری، از منابع مالی سازمان‌های بین‌المللی مانند یونسکو برای حفاظت بهتر و بیشتر از این مواهب بی نظیر الهی بهره‌مند گردید.

۵- از سال ۱۳۹۶ قانون استراحت جنگل به تصویب رسید و بهره‌برداری طرح‌های جنگل‌داری از جنگل‌های هیرکانی به مدت ۱۰ سال ممنوع شده است. گرچه فعالیت طرح‌های جنگل‌داری با برداشت سالانه نزدیک به ۶۰۰.۰۰۰ مترمکعب چوب از کل جنگل‌های شمال تعطیل شد، اما سایر دخالت‌های تخریبی در جنگل‌های شمال (چرای دام، شکار، تأمین چوب سوخت و کشاورزی و قاچاق چوب) ادامه دارد. عرصه‌های تحت نظارت سازمان یونسکو و میراث جهانی نیز مشمول این تخریب بوده و ادامه این روند

بر اساس سیاست‌های نظارتی سازمان یونسکو عواقب ناگواری به دنبال خواهد داشت. توان فعلی مجریان طرح‌های جنگلداری و ادارات منابع طبیعی با امکانات محدود نیروی انسانی و منابع مالی برای حفاظت از سایت‌های ۱۲ گانه فعلی تحت نظارت میراث جهانی کافی نخواهد بود.

۶- بر اساس معیارهای یونسکو، سطح حفاظتی سایت‌های مذکور باید تا سطح استانداردهای بین‌المللی افزایش یابد. تحقق این مهم در مرحله اول نیازمند به فعالیت‌های منسجم و هماهنگ در آموزش جوامع محلی و معرفی سایت‌ها با کمک NGOها و سازمان‌های مربوطه با هدف افزایش سطح آگاهی عمومی نسبت به ارزش این میراث بی نظیر باستانی و افزایش حساسیت نسبت به تخریب تنوع زیستی گیاهی و جانوری در آن بوده و در مرحله دوم به مدیریت اجرایی مستقل و منسجم برای عرصه‌های ثبت شده در میراث جهانی نیاز خواهد داشت. قدر مسلم امکانات و تجهیزات کنونی دستگاه‌های متولی حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست به دلیل محدودیت منابع مالی و کمبود منابع انسانی، در کنترل قاچاق چوب، تغییر کاربری و شکار و حفاظت از عرصه‌های میراث جهانی با حساسیت‌های ویژه آن کافی نخواهد بود. بنابراین ضرورت دارد تا مدیریت عرصه‌های ۱۲ گانه به صورت واحد با ردیف اعتباری مستقل و با کمک منابع مالی از سازمان‌های بین‌المللی، در وزارتخانه میراث فرهنگی و گردشگری شکل گیرد.

کامبیز اسپهبدی
سردبیر